

A L'ENTORN DE L'ONOMÀSTICA I D'ALGUNES PARTICULARITATS SUBSTANCIALS

Ramon AMIGÓ

(treball publicat a la revista *Informatiu Museus*,
núm. 38, de l'Institut Municipal de Museus)

En els treballs d'onomàstica —tant si són de toponímia com d'antroponímia, sovint barrejats, quan es tracta de reculls-inventaris— no es poden bastir hipòtesis banals, no documentades. Per a fer ben feta aquesta feina, convé de conèixer al màxim de bé el territori en el qual s'actua, i s'ha de tenir un cert domini de la llengua del país, més aviat ampli i extens que no pas estret i limitat. Fins i tot grans eminències universalment reconegudes, i reconegudes amb raó, com ara el Dr. Joan Coromines, per falta d'un coneixement extens i detallat d'un cert sector de país s'embarca en confusions, potser només una sola vegada al llarg de la seva vida, quan afirma (*Onomasticon*, iv, 435b30) que la Font d'Idrella és “partida antiga del terme de Verdú (Urgell)”. Ho afirma per una falsa interpretació del *Cartulari de Poblet* (doc. 165, 24.5.1200, p. 98), on es llegeix “in rivo de Idrella et de font de Verdu”, és a dir, dos rius: “al riu d'Idrella” i “al riu de Font de Verdú”, sense cap referència al terme de Verdú, sinó a un mas “quem habemus in Gallicant”. Tinc el convenciment que Idrella era el nom amb què antigament es designava el riuet del Gorg, sota Gallicant, i que la font de Verdú és la que s'anomena així al terme d'Arbolí, en territori de l'excampament militar. A “Toponímia del terme i del poble d'Arbolí”, de Joan Prats Sobrepere (*Revista catalana de geografia*, Barcelona, 1978), consta la font (“d'aigua molt forta”) a l'entrada núm. 350 i el barranc de la Font de Verdú, a la 301. A part d'haver vist el *Cartulari de Poblet*, quan vaig preparar el recull de noms de Siurana de Prades vaig trobar “in rivo Idrele” en un protocol de 1229, segons explico en aquell recull. No sé què vol dir la paraula *Idrella*, però sé què designava. Coromines anota a continuació un lloc homònim al terme de Gallicant i pensa en el riu de les Moreres o barranc d'Arbolí. No és un *homònim*, sinó el mateix lloc, obtingut del mateix document, i no és el curs d'aigua que ell anomena, sinó que són uns afluents del riu de Siurana. Quan fa un assaig d'etimologia —amb la seva enorme perspicàcia—, troba que “Verdú és massa al nord per a arabització”, tot i que el riu de la Font de Verdú, que és una altra cosa, no ho és tant. A Verdú (*OnCat*, vii, 463b12) “in rivo de Iderlla [Les Irlles], et de fonte de Verdun”. Al *Cartulari*, p. 97, any 1198, diu *Iderlla* en lloc de dir *Idrella* i, a partir d'aquesta metàtesi, generada per l'amanuense medieval, o per qui va transcriure el document, o per una trista errada d'impremta a l'hora de publicar el *Cartulari*, no advertida pel Dr. Joan Coromines, suggereix que aquest nom correspongui a les Irlles. Fixeu-vos com es pot embolicar la troca si no es parteix de documents comprovats i d'un bon coneixement —per peces menudes— del territori. Vull aclarir que l'exemple d'aquesta distracció del Dr. Coromines no autoritza ningú —ni de bon tros— a perdre la confiança en aquest gran mestre, o a disminuir-la-hi, atesa l'enorme, monumental i espectacular quantitat dels seus indiscutibles encerts i de les seves descobertes, i del volum incommensurable de les seves lliçons. És un exemple de com han de posar els peus plans i han d'anar amb circumspecció els no especialistes en matèria lingüística i —molt més complicat, encara— si s'atreveixen a entrar tranquil·lament en el camp de les etimologies, és a dir, en el territori que pretén de descobrir la procedència d'un nom de lloc.

Recordo que, referint-se al pla del Rei, del camí de Prades —de la carretera de Prades, que diu la gent, una mica més amunt de Castellvell i a les envistes d'Almóster— algú va voler explicar per què aquell pla es deia així. Va voler fer creure —i no pas amb ganes d'enganyar ningú

sinó perquè ell s'ho creia, n'estic segur— que un monarca hi va passar per anar de Tarragona a Lleida i, en aquell pla, va reposar. Hi ha més d'una etimologia popular de llocs anomenats sobretot “de la Reina”, que parteixen de la llegenda d'haver-s'hi aturat una reina a fer un riu. Pixum monàrquic que s'immortalitza, en la imaginació de gent divertida. Tot això és picaresca popular, més o menys ben intencionada, o d'intenció perversa. Tornant al pla del Rei de Castellvell-Almoster, qualsevol bon coneixedor de la topografia del país comprendrà que l'única ruta fàcil Tarragona-Lleida és la que segueix contracorrent el curs del riu Francolí. És la que han escollit els camins, des d'abans de l'època romana fins a les carreteres i ferrocarrils dels nostres dies. Per què pujar de la cota zero a la cota mil i tornar a baixar fins molt avall? L'energia mai no s'ha malgastat pujant i baixant, si s'ha pogut acomplir el viatge sense tant d'esforç, sense pujar tan amunt inútilment. El rei que fos, és segur que no havia escollit la carretera de Prades. I no va ser ell qui va deixar el nom a aquell pla, on hi havia hagut quatre alzinetes, sinó que va ser un propietari de l'Aleixar, de Cal Rei, un renom que no resulta rar. Albert Manent (*Toponímia de l'Aleixar i del seu terme*) l'anota com a tradicional (p. 84), documentat en el cadastre de l'any 1733 (p. 133), i anota *l'hort del Rei* (p. 53), un nom viu quan ell va preparar el treball. Voleu un millor suport on estintolar el nom del pla, en un collet per on transita —o transitava— precisament el camí de l'Aleixar a Almoster?

Més amunt per aquell mateix camí, torna a sortir el Rei, però ara referit a una plana, amb la part genèrica del nom en femení, cosa que ja indica que es tracta d'un espai més gran de territori perquè pel que fa als noms, en el binomi masculí-femení, aquests últims, els femenins, expressen una major extensió o un major volum; compareu anell i anella, roc i roca, etc. La plana del Rei és al terme de la Mussara, tocant al de l'Albiol, en el qual s'interna, raó per la qual la cita el Dr. Enric Moreu-Rey (“Toponímia de l'Albiol”, a l'*Anuario de Filología*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1976, p. 511) referint-se als segles del xvi al xx. És pròxima al coll de les Llebres. Vaig trobar que en parlava el registre de la propietat de Reus (volum 55-1 de la Mussara, f. 115^t, inscripció de l'any 1871). Aquest document diu que confronta amb el terme de Mont-ral, una informació que ara no és certa i suposem que ho era en aquell moment¹; i afegeix que, a la plana del Rei, hi ha el mas de Vicent, cosa que és un poc sorprenent, però no impossible; potser no hi era compresa tota la hisenda d'aquell mas, ans només un fragment. Tornem a tenir el nom recollit oralment i amb suport documental.

A la Mussara no hi ha hagut mai cap Rei —ni cognom ni renom—, però els del mas del Rei d'Arbolí hi tenien terres i hi van deixar el nom. Joan Prats (“Toponímia del terme d'Arbolí”, p. 492) l'anota per haver-lo sentit anomenar i en justifica l'existència a partir d'un testament de 1814. Quan els del mas del Rei es van retirar de la muntanya, van baixar a Alforja i van empeltar el nom —Cal Rei— a la casa on es van establir. A Alforja mateix, l'any 1601, ja hi havia Roger Rei, segons el llibre de desposoris de l'arxiu parroquial d'Alforja (Miquel S. Jassans, *Noms de lloc i de persona d'Alforja i Cortiella*, p. 268); l'autor pensa —i nosaltres ens adherim al seu pensament— que aquell Roger podia haver estat el propietari que va deixar el nom al mas d'Arbolí. En aquest cas, sembla que *Rei* era un cognom i no un renom. Però, vés a saber per què, al bell començament del segle xvii, aquests dos conceptes encara es podien confondre.

Rei, quan era renom, devia tenir una causa no monàrquica; devia procedir d'una metàfora: es devia aplicar a algú amb caràcter autoritari, segurament enèrgic i potser violent, que és el que tenien els reis de debò, els que van guanyar territoris a cops d'espasa, no com els d'ara, que són reis d'opereta, o de vodevil, si més no els que circulen per Europa. Cap a Mascalvó, es parlava del Rei del Barranc, un propietari que tenia a ratlla tot el veïnat. Això era un rei, amb coratge i fatxenderia. No estava per festes ostentoses (a càrrec de l'erari públic); anava a la seva, com els reis de segles enrere. El de Cal Rei de l'Aleixar, i potser el del mas del Rei d'Arbolí, s'hi devien assemblar.

¹ Quan parlo de “Petites notícies de 1667 i 1789” en el meu llibre *Espigoladures onomàstiques* (Barcelona: PAMSA, 2005), també hi faig notar que, per allí, se saltaven la confrontació del terme de la Mussara amb el de l'Albiol. Era l'any 1667.

Cal saber tot això, més o menys ben sabut, abans de fer afirmacions gratuïtes, que no fan sinó desorientar la gent de bona fe, no obligada a saber tantes coses i oberta tanmateix a aprendre qualsevol informació que els expliqui algú que sigui raonablement ben vist.

En onomàstica no s'han d'inventar llegendes i fer-les passar per cosa certa. Si són noms de coses modernes, cal dir qui les ha explicades. Si són de coses antigues, cal justificar-les amb documents, especificant on es troben custodiats, per si algú vol fer una comprovació, o si vol ampliar l'anàlisi. Quan em van parlar de la Combrunada, a la Mussara, no vaig saber de què anava aquest nom estrany. Em va caldre esperar la troballa —casual, com la majoria de les descobertes— d'un llevador del segle XVII de les rendes de l'església d'aquell poble, i d'uns fulls solts d'un capbreu de l'any 1633, custodiats a l'Arxiu Arxidiocesà, de Tarragona, per saber que era l'aglutinació de "la coma de na Boronada" (Com[adena]b[o]runada). La coma és un torrentet a ponent del mas de l'Abelló; la carretera el travessa per un pontet vora aquell mas. Segurament que a hores d'ara —desapareguda la gent del terme— ja no en parla ningú i, quan encara algú en parlava, ningú no sabia que era una coma —una rasa— que havia pres el nom d'una germana, d'una muller o d'una filla d'un tal Boronat.

S'han de veure papers de notari, o d'altra mena que siguin de fiar, per estar segur de qualsevol cosa abans de poder fer afirmacions. Si no n'hagués vist, no hauria pogut afirmar que el *Sol Senyor*, d'Almoster, no es referia a 'un senyor que anava tot sol', tal com deia la gent del poble, sinó que era una evolució de "l'això del senyor", és a dir, les terres del senyor, no pas perquè el senyor hi anés a treballar-les sinó perquè el senyor en percebia un tribut, que és el que li permetia de viure sense ajupir-se damunt del terròs. No m'ho vaig inventar. M'ho van explicar uns llibres de les estimes del segle XVI, guardats a l'Arxiu Comarcal de Reus. I, a partir d'ací, vaig poder aplicar la interpretació —amb un bon fonament— a altres noms obscurs, però semblants, com són *l'Aixembruc* (l'això d'en Bruc), a Almoster mateix; *la Xona Blanca* (l'això de na Blanca), a Castellvell del Camp; *la muntanya dels Aixenaleus* (de l'això de n'Aleus, o dels Aleus) i *l'Aixemorera* (l'això d'en Morera), al terme de la Selva del Camp.

